

A tájékoztató tevékenységnek a 3. ábrán feltüntetett formái nem merítik ki az összes lehetőséget, és előfordulhat, hogy a formák is keverednek benne. Rendszerbe foglalásuk nem is olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Így pl. a vezetői tájékoztatás a szakirodalmi tájékoztatáshoz és a tárgyköri tájékoztatáshoz egyaránt besorolható. Hasonló a helyzet az ún. aktív tájékoztatásban is, amely olyan folyamatokat foglal magába, mint pl. az annotált bibliográfiai jegyzék, az időszéri kérdésekhez készített címjegyzék, folyóiratcikk vagy tartalomjegyzék fordítások kiküldése stb.

A séma egyes csoportjainak kialakítása a gyakorlati eredmények és az elméleti megfontolások alapján történt. A periodikus szelektív tájékoztatás külön csoportot alkot, mivel specifikus módszerei és a benne rejlő továbbfejlesztési lehetőségek különös követelményeket támasztanak a technológiai fejlesztéssel és a felhasználók oktatásával szemben.

Meg kell még jegyezni, hogy a könyvtárakban használatos „általános tájékoztatás” kifejezés, amely a könyvtárhatalmazatra vonatkozó, benne való eligazodást megkönnyítő táblákra, piktogramokra stb. vonatkozik, nincs összefüggésben sem a könyvtári felvilágosítással, sem a tájékoztatással.

A fogalmak vizsgálata és meghatározása megkönnyíti az elmélet és gyakorlat által felvetett kérdések és összefüggések megértését. Ezek a meghatározások azonban nem tekinthetők örökérvényűeknek, hiszen tartalmuk a társadalmi fejlődésnek és a gyakorlati tapasztalatok felhalmozódásának következtében állandóan változik. Viszont az sem tagadható, hogy a szóban forgó fogalmak tartalmának progresszív meghatározásai és újrameghatározásai ösztönözhetik a gyakorlat fejlődését.

EWERT, G.: Einige Überlegungen zur bibliothekarischen Informationstätigkeit und Auskunftstätigkeit. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 93. köt. 3. sz. 1979. p. 103-110.

(Dezső Zsigmondné)

A tudományos folyóiratok használatának és előfizetési díjának vizsgálata a Soreq Könyvtárban

A Soreq Nuclear Research Centre (Yavne, Izrael) Könyvtára a tudományos folyóiratok előfizetésére állandóan növekvő összeget fordít. Míg az 1950-es évek végén a költségvetés 60%-a szolgáltatta ezt a célt, ma már több mint 85%-a. Egyre kisebb összeg marad a könyvek, kutatási jelentések és egyéb dokumentumok beszerzésére.

Ez elsősorban a folyóiratok folytonos emelkedésének tulajdonítható, ami évenként legalább 15%. Ehhez járul még az izraeli font és az USA dollár viszonylatában beállott kedvezőtlen aránytörvény. Ráadásul még a folyóiratok száma és terjedelme is tetemesen növekszik. Pl. a *Physical Review* 1960-ban még kb. 10 ezer oldalnyi terjedelemben jelent meg, és előfizetési ára 160 \$ volt. 1978-ban ugyanezeknek a folyóiratoknak már 4 sorozata látott napvilágot, mintegy 30 ezer oldalnyi terjedelemben és évi 720 \$-ért.

1977 első negyedében a Könyvtár megvizsgálta az előfizetett tudományos folyóiratainak használatát és árárt annak megállapítása céljából, hogy milyen mértékben van kihasználva a gyűjtemény, illetve hogy a költségvetés ilyen mértékű folyóiratbeszerzési megterhelése indokolt-e.

Az adatgyűjtés módszere

Első lépésként az előfizetett és cserébe kapott folyóiratok jegyzékét küldte meg a Könyvtár 125 olvasójának azzal a kéréssel, hogy jelölje meg rajta azokat a folyóiratokat, amelyeket rendszeresen használ, és beszerzésüket a jövőben is szükségesnek tartja.

Ezt követően – a tényleges használat ellenőrzésére – a kurrens folyóiratszámokat szelvénnel látták el és megkérték az olvasókat, hogy használatuk igazolására a szelvényt írják alá. A vizsgálat befejeztével a szelvényeket leszedték a folyóiratszámokról, majd a folyóiratok címe szerint betűrendbe rendezték őket, és megállapították a használók számát. Ha ugyanaz a használó ugyanannak a folyóiratnak több füzetét szignálta, csak egyszer vették számba.

A nem kurrens folyóiratok használatának vizsgálatával kapcsolatban más eljárást követtek. Az olvasókat arra kérték, hogy a vizsgálat időtartama alatt ezeket a folyóiratokat ne tegyék vissza a polcokra. Az asztalokon hagyott folyóiratokat tételesen megszámlálták, és az adataikat feljegyezték.

A másolatok iránti kérelmeket, valamint az egyéni és könyvtárközi kölcsönzési forgalmat ugyancsak felmérték.

A használat mértékének megállapításához, minden használatra egy-egy pontot adtak. A pontok száma alapján megkapták az egyes folyóiratok használati intenzitását, amiről részint betűrendes (1. táblázat), részint pedig a kapott használati pontszámok csökkenő sorrendje szerinti jegyzékét (2. táblázat) készítették.

Ez utóbbi jegyzéken szerepel a „költség/használat” mutatója is, amit úgy kaptak meg, hogy az egyes folyóiratok 1976. évi előfizetési díjának 1/4 részét elosztották a folyóiratra eső használat gyakoriságának pontszámával.

1. táblázat

A vizsgálatban szereplő folyóiratok statisztikai felvételének mintája

Cím	Kiválasztás jegyzék alapján	A könyvtárban tanulmányozott		Kölcsönzés	Másolat	Összes használat
		kurrens folyóirat-szám	egyéb folyóirat-szám			
Acta Chemica Scandinavica	6	3	3	6	3	21
Acta Crystallographica	6	3	...	...	...	9
Acta Metallurgica	4	1	...	...	...	5
Advances in Mathematics	4	4	...	...	1	9
Advances in Physics	24	9	...	2	...	35
Aequationes Mathematicae	1	...	...	...	...	1
American Ceramic Society Bulletin	9	6	...	...	...	15
American Journal of Physics	19	13	1	...	...	33
Analyst	8	5	5	...	1	19
Analitica Chimica Acta	11	5	4	1	7	28
Analytical Abstracts	13	...	...	...	...	13

Az adatok elemzése és értékelése

2. táblázat

Folyóiratok a használat gyakoriságának csökkenő sorrendjében

Sor-szám	Cím	Használat gyakorisága	Előfizetési díj (\$)	Előfizetési díj/használat (\$)
1	Physical Review	156	476	0,76
2	New Scientist	116	32	0,07
3	Journal of Physics	101	968	2,4
4	Physical Review Letters	100	182	0,45
5	Aviation Week and Space Technology	98	45	,12
6	Journal of Applied Physics	98	127	0,32
7	Applied Physics Letters	96	68	0,18
8	Journal of Chemical Physics	84	240	0,72
9	Applied Optics	83	110	0,33
10	Science	81	80	0,25
11	Journal of the Optical Society of America	80	74	0,23
12	IEEE Transactions & Journals	79	1127	2,02
13	Scientific American	78	18	0,05
14	Nature	76	123	0,4
15	Physics Letters	70	484	1,72

A vizsgálat idején a Könyvtárba járó folyóiratok száma 444 volt, közülük 364-et előfizetés, 80-at pedig csere vagy ajándék útján kaptak. Az évi előfizetési díj – 1976-os árakon – kb. 51 000 \$ volt. A vizsgálat tartama alatt összesen 7762 használati pontot értek el, illetve jegyeztek fel.

A vizsgálat alatt a folyóiratok 82,5%-a legalább ötször volt használatban; ezekre fordították az előfizetési díjak kb. 97%-át. Legalább nyolcszor 300 folyóiratot használtak, ami az összes használat 92,7%-át tette ki, és az előfizetési díjak 85,5%-át kötötte le. Ha tehát a nyolc alkalomnál ritkábban használt folyóiratokat nem fizetnék elő, az előfizetési díjak 14,5%-át lehetne megtakarítani (3. táblázat).

A hétszeri használatot meg nem haladó folyóiratok közül 71 cserében vagy ajándékképpen érkezett (4. táblázat). Ha a Könyvtárnak pénzt kellett volna kiadni rájuk, aligha kerültek volna be az állományba.

Ebbe az alacsony használati intenzitású kategóriába tartozó 70 előfizetési folyóiratot alapos további vizsgálatnak vetették alá, és arra a megállapításra jutottak, hogy ezek közül többhöz a jövőben is ragaszkodni kell. Így meg kell tartani a 15 referálólapot, mivel ezek más könyvtáraktól nem kölcsönözhetők; további 9 folyóirat az intézmény, illetve a Könyvtár főprofiljába tartozik, 7 pedig olyan matematikai folyóirat, amelyet az intézmény matematikusainak kis csoportja intenzíven használ.

Folyóiratok használata és előfizetési díjak

A folyóiratok együttes száma		A használat gyakorisága	Folyóiratok összesített használata		Összesített előfizetési díjak	
szám	%	Pontszám	szám	%	(\$)	az összes kiadás %-ában
25	5,7	49-156	1965	25,3	5 576	11
50	11,4	35-48	2980	38,4	14 312	28
100	22,8	24-35	4466	57,5	24 459	48
150	34,2	18-24	5528	71,2	29 897	58,5
200	45,6	14-18	6145	79,1	36 360	71,3
300	68,1	8-14	7211	92,7	43 643	85,5
363	82,5	5-7	7594	97,8	49 450	96,8
444	100,0	0-4	7762	100,0	51 080	100,0

4. táblázat

A ritkábban használt folyóiratok használata és előfizetési díjai

Pontok száma	Folyóiratok száma			Az összes folyóirat %-ában	Előfizetési díj	
	Összesen	Előfizetésre	Cserébe		(\$)	Az összes kiadás %-a
0	9	1	8	2,0	57	0,1
1	26	10	16	5,9	212	0,4
2	12	3	9	2,7	293	0,6
3	15	8	7	3,4	369	0,7
4	18	11	7	4,1	699	1,4
5	19	15	4	4,3	1548	3,0
6	20	12	8	4,5	1757	3,4
7	22	10	12	5,0	2502	4,9
Összesen	141	70	71	31,9	7437	14,5

Egy használatra jutó előfizető hányados

Minthogy a használat intenzitásának kimutatása önmagában nem kecsegtetett jelentős megtakarításokkal, további lehetőséget kerestek a folyóirat-előfizetések költségeinek a felhasználói érdeket nem lényegesen sértő csökkentésére. Az előfizetési díjakból (1/4 részükből), valamint a használat gyakoriságára vonatkozó adatokból valamennyi folyóíratra vonatkozóan *kiszámították az egy használatra jutó előfizetési hányadot* (5-6. táblázat). E hányadosok elemzésével a következő eredményre jutottak.

A *legalacsonyabb hányados-kategóriába* tartozó folyóiratokat legalább 10 alkalommal használták a vizsgálat ideje alatt. A legdrágább folyóirat ebben a csoportban 127 \$-ba került, az előfizetési díjak átlaga 30 \$ volt. 15 közülük a 25 leggyakrabban használt folyóirat közé tartozott.

A *legmagasabb hányadosokkal* jellemzett 50 folyóirat közül csak 5 tartozott a 100 leggyakrabban használt folyóirat közé, míg 16 folyóirat mindössze 5-7 alkalommal került használatba. Ennek a 16 folyóiratnak évi előfizetési díja 2400 \$ volt (átlagár 150 \$). Az előfizetési díj/használat viszonyítás közelebbi jelzéseket adott arra vonatkozóan, hogy hol volnának lehetőségek a költségek csökkentésére.

Következtetések

A vizsgálat egyértelműen kimutatta, hogy a folyóirat-gyűjteményt intenzíven használják és hogy a könyvtári költségvetés nagy részének a folyóiratok beszerzésére való fordítása indokolt.

Minthogy a könyvtárak ma jelentős költségvetési nehézségekkel küszködnek, mindegyik könyvtárnak meg

5. táblázat

A legalacsonyabb előfizetési díj
használat-hányadosok

Cím	Elő- fizetési díj	Tételszám (2. táblázat)
New Scientist	32	2
Aviation Week and Space Technology	45	5
Applied Physics	68	7
Science	80	10
Journal of the Optical Society of America	74	11
Scientific American	18	13
Physics Today	34	17
Review of Scientific Instruments	59	18
Laser Focus	35	19
Analytical Chemistry	18	20
Chemical and Engineering News	23	22
Review of Modern Physics	45	23
Electronics	60	25
Canadian Journal of Physics	60	32
Journal of Applied Physics	127	36
Applied Optics	110	39
Physical Review Abstracts	35	42
Wireless World	11,50	43
Philips Technical Review	19	52
American Journal of Physics	48	61
Machine Design	40	62
Chemical Industry	39	67
IBM Journal of Research and Development	10	68
Instruments and Control Systems	25	73
Bulletin of the American Physical Society	29	75
Control Engineering	20	77
Material Handling Engineering	36	78
Journal of Chemical Education	12	85
Industrial Research	17	93
Journal of Irreproducible Results	2,50	96
MADA	8	97
Chemical Society Reviews	26	100
Electronics Engineering	21	101
International Defence Review	24	102
Philips Research Reports	18	113
RCA Reviews	6,50	114
Army Research and Development	7	118
Environment	20	119
Bulletin of the Atomic Scientists	17	126
Journal of Research of the National Bureau of Standards. A.	13	128
National Defence	14	129
Plating and Surface Finishing	25	150
Energia Nucleare	21	171
Nuclear Safety	21	175
American Ceramic Society Bulletin	14	179
Israel Journal of Medical Sciences	5,40	193
Plastics Engineering	20	196
Fusion	10	209
Materials Engineering	18	215
Israel Journal of Technology	10	230
Journal of Research of the National Bureau of Standards. B.	11	245
Calendar of Forthcoming Science and Technology Meetings	4	250

6. táblázat

A legmagasabb előfizetési díj
használat-hányadosok

Cím	Elő- fizetési díj hasz- nálat (\$)	Tételszám (2. táblázat)
Chemical Abstracts	31,8	83
Journal of Electroanalytical Chemistry	29	355
Coordination Chemistry Review	19,87	222
Metal Abstracts	19,32	318
Doklady Akademii Nauk SZSZSZR.		
Fiziceszkaja Himija	13,04	328
Journal of Differential Equations	11,25	369
Optik	11,20	332
Soviet Radiochemistry	10,08	335
Thermochimica Acta	10	358
Doklady Akademii Nauk SZSZSZR. Himija	9,75	249
Soviet Atomic Energy	9,42	323
Journal of Nuclear Materials	9,28	316
Soviet Electrochemistry	9,28	303
Acta Crystallographica	8,92	264
Chemical Physics Letters	8,90	26
Russian Journal of Inorganic Chemistry	8,75	302
Journal of Radioanalytical Chemistry	8,65	214
Acta Metallurgica	8,25	346
International Journal of Heat and Mass Transfer	8,20	352
Journal of Less-Common Metals	8,07	212
Nuclear Physics	7,70	29
Journal of Magnetism and Magnetic Materials	7,70	329
Journal of Non-Crystalline Solids	7,27	269
Russian Journal of Physical Chemistry	7,00	258
Ferroelectronics	6,81	292
Nuclear Energy Design	6,63	187
Physics Abstracts	6,58	200
Thin Solid Films	6,58	115
Dokl. Chem.	6,06	223
Journal of Chemical Thermodynamics	6,00	254
Doklady Akademii Nauk SZSZSZR. Fizika	5,96	207
Journal of Crystal Growth	5,83	157
Surface Science	5,75	107
Physica	5,68	98
Radiation Effects	5,41	130
Water Research	5,27	282
Advanced Mathematics	5,1	265
Progress in Nuclear Energy	5	198
Journal of Thermal Analysis	4,93	297
Materials Science and Engineering	4,78	140
Journal of Applied Crystallography	4,72	268
Inorganica Chimica Acta	4,66	183
Mass Spectroscopy Bulletin	4,46	317
Journal of Fluorine Chemistry	4,42	315
Spectrochimica Acta	4,37	177
Journal of Solution Chemistry	4,25	270
Journal of Magnetic Resonance	4,13	219
Radiochemical and Radioanalytical Letters	4,06	189
Journal of Physical Chemistry	4,02	164
Physica Status Solidi	4,00	36

kell határozni azokat a folyóiratokat, amelyeket az ún. *törzsállományba* sorol, és azokat, amelyek csak *peri-fériális érdeklődést* keltenek, s így esetenként célszerűbb átkölcsonözni őket vagy másolatot rendelni cikkeikből.

A Soreq Könyvtárban a törzsállományba való felvétel céljából — a használat gyakorisága mellett — a folyóiratokat az alábbi kritériumok szerint minősítették, illetve csoportosították:

referáló- és indexelőlapok, amelyek más könyvtáraktól nem kölcsönözhetők át;

nukleáris tudománnyal foglalkozó folyóiratok, amelyek a legszorosabb kapcsolatban vannak a könyvtár, illetve a fenntartó intézmény rendeltetésével;

alacsony előfizetési díj/használat hányadosú, azaz nagy használatnak örvendő folyóiratok;

a tudósok kicsiny, de specializált érdeklődésű csoportja számára szükséges folyóiratok.

A folyóiratok használatára vonatkozó vizsgálatok ugyan tudatossá tehetik a folyóiratbeszerzést, de önmagukban nem elegendők a növekvő előfizetési díjak és a csökkenő könyvtári költségvetés közötti ürré válására.

[WELL, S.: Survey on the use and cost of scientific journals in the Soreq Library. = Special Libraries, 70. köt. 4. sz. 1979. p. 182-189.]

(Balázs János)

Jegyzék szakkönyvtári feladatok elemzésére

Alberta kormányának Könyvtári Tanácsa megbízta a *Munkakörök Meghatározó Bizottságot (Job Specifications Committee)*, hogy állítsa össze azoknak a munkafeladatoknak a jegyzékét, amelyek ellátása egy szakkönyvtárban szükséges. Az összeállítás során a Bizottság a könyvtári feladatoknak teljes körű, de csupán kvantitatív, nem pedig kvalitatív leírására törekedett.

Három fő csoportot állapítottak meg, nevezetesen:

1. Könyvtári igazgatás,
2. Belső munkafolyamatok,
3. Nyilvános szolgáltatások.

A feladatok meghatározásakor feltételezték, hogy az adott — elképzelt — könyvtárban minden típusú dokumentumot tárolnak, és az automatizálás a könyvtári rendszer és folyamatok integráns része. Természetesen egy valós szakkönyvtárban a jegyzéken szereplő nem valamennyi feladatot kell ellátni.

Nem ejtettek szót arról sem, hogy az egyes feladatokhoz milyen képzettségű személyzet szükséges.

Ez könyvtárként változó, függ a könyvtár nagyságától, feladataitól és létszámától. A jegyzék segítséget nyújthat a szakkönyvtáraknak a saját területükön felmerülő feladatok elemzéséhez.

Könyvtárigazgatás

A. Vezetés

1. A felsőbb vezetés által jóváhagyandó főbb könyvtárpolitikai célok meghatározása
2. A jóváhagyott könyvtárpolitika és irányelvek ellenőrzése
3. A könyvtárpolitika és irányelvek szükség szerinti felülvizsgálata
4. A jövő igényeinek felmérése és hosszú távú tervek készítése
5. Szervezeti és működési szabályzatok, kézikönyvek, tervek stb. készítése és felülvizsgálata
6. Éves és egyéb beszámolók készítése
7. Levelezés kezdeményezése könyvtárigazgatási hatáskörben
8. Az adminisztrációs nyilvántartások karbantartása
9. A levelezés gépelése
10. A posta válogatása és irányítása
11. A telefonhívások vétele és kapcsolása

B. Költségvetés

1. A költségvetés és a beruházási terv elkészítése, rövid és hosszú távra egyaránt
2. A pénzügyi politika és folyamatok meghatározása, összhangban a szervezet teljes körű pénzügyi tevékenységével
3. Pénzügyi beszámolók előterjesztése a vezetés részére
4. Pénzügyi nyilvántartások vezetése
5. A költségvetés ellenőrzése

C. Személyzet

1. Felelősség a személyzettel kapcsolatos alábbi tevékenységekért:
 - a) Munkaköri leírások elkészítése
 - b) Munkaerő-toborzás
 - c) Kiválasztás
 - d) Irányítás
 - e) Szakképzés
 - f) Munkabeosztás
 - g) Felügyelet
 - h) A munkavégzés értékelése
 - i) Létszámfejlesztés
 - j) Fegyelmzés

D. Berendezés, felszereltség

1. Az építésszel és belső építészekkel együtt a könyvtár-tervezési és kivitelezési munkálatok elkészítése
2. A meglévő berendezések elrendezése, átrendezése
3. Könyvtári bútorok és berendezések megválasztása